

kabilesinden bir adamı öldürmüş olmasıdır. Daha sonra kaçıp iki yıl süreyle Yemâme'nin güneyindeki Ârız dağında gündüzleri gizlenmiş, geceleri yağma ve çapul hatıyatını sürdürmüştür. Bununla birlikte son derece perişan durumda olan Tahmân, dağın tepesinde bulunduğu bir gün içlerinde kardeşi Mâlik'in oğlu Muhfin, diğer kardeşi Kays'ın oğlu Suday gibi akraba ve arkadaşlarının da bulunduğu, Hacer'den ticaret için gelen Benî Kilâb'dan bir grubu tacin dağın eteğinden geçmekte olduğunu farkeder. Grubu arkadan izleyen birine gizlice yaklaşarak "Yâiyye" kasidesini okur ve onların kendisi için Medine valisinden eman talep etmesini ister (M. Nebîl Turayfî, I, 365-366). Yeğeni Suday amcasının öldürdüğü kişinin kan bedelini ödeyerek Medine valisinden eman alır.

Emevîler'in, daha çok Abdülmelik b. Mervân zamanında kendi siyasetlerine muhalif gördükleri kabilelere karşı uyguladıkları iktisadî zulme baş kaldıran, yağma, baskın ve çapul hareketleriyle terör estiren bir sınıf ortaya çıkmıştır. İçlerinde Tahmân'dan başka Mâlik b. Reyb et-Temîmî, Ebû'n-Neşnâş en-Neşşefî et-Temîmî, Kattâl el-Kilâbî, Cahder b. Mâlik el-Hanefî, Semherî b. Bişr el-Uklî'nin de bulunduğu bu gruba "saâlik-lüsûs" (yoksullar-yağmacılar) denilmiştir (Hüseyn Atvân, s. 85). Bunların çoğu şair olduğundan şiirlerinde kendileriyle ilgili haberlere ve anekdotlara dair izler bulunabilmektedir. Kendileri için son derece güçlü, sert, acımasız, cesur ve cengâver bir profil çizilebilir. Özellikle Emevî döneminde bu taifeye mensup kimseler yakalanma korkusuyla kaçak bir hayat yaşamış, bu korku ve tedirginlik hali şiirlerine de yansımıştır (a.g.e., s. 97-98). Tahmân'la ilgili dağınık rivayetlerde de güçlü ve acımasız bir kişilik profili, korkusuzca çalan, istediğinde zekâsını kullanarak isteyen, tehdit ettiğinde gereğini yerine getiren bir tip çizilmektedir. Saâlik-lüsûs şairlerin haber ve şiirlerine dair eserlerden ancak bazı kesitler zamanımıza intikal etmiş, Sükkerî'nin *Eş'ârü'l-lüşûş/Ahbârü'l-lüşûş*'unda sadece Tahmân'la ilgili bir kısım günümüze kadar gelmiştir. Lakit b. Bükeyr el-Muhâribî'nin *el-Hurrâb ve'l-lüşûş*'u, Ebû Ubeyde'nin *Lüşûsu Kureyş'i* ile *Kitâbü'l-Melâs'i* (Hırsız yatağı olan mahaller) elde mevcut değildir. Ancak Bekrî'nin kadîm Arap şiirinde geçen yer adlarını açıkladığı coğrafya sözlüğü *Mu'cemü me'sta'cem*'inde Ebû Ubeyde'den yaptığı nakiller onun bu eserinden olmalıdır. Yine Câhiz'in kayıp

olan *Kitâbü'l-Lüşûş*'undan bazı parçalar *Kitâbü'l-Hayevân*'da yer almaktadır (Hüseyn Atvân, s. 105-106).

Tahmân'ın divanını *Ahbârü'l-lüşûş/Eş'ârü'l-lüşûş* içinde ilk defa Ebû Saîd es-Sükkerî derlemiştir (London 1852), daha sonra William Wright yayımlamış (bk. bibl.) ve Osman Reşer Almanca'ya tercüme etmiş, ayrıca Muhammed Cebbâr el-Muaybid (*Şerhu Divânı Tahmân b. 'Amr el-Kilâbî min şu'arâ'i'l-lüşûş*, Bağdat 1968) ve aynı adla Muhammed Abdülkerîm Mes'ûd (Beyrut 2002) tarafından açıklamalarla birlikte neşredilmiştir. Bu neşirde lüsûs şiiri ve erken İslâm sırasında lüsûsiyye olgusu ele alınıp incelenmiştir. Ardından Tahmân'ın haber ve şiirlerini Abdülmuîn el-Mellûhî (*Eş'ârü'l-lüşûş ve ahbâruhum*, Beyrut 1993, II, 451-474) ve Muhammed Nebîl Turayfî (*Divânü'l-lüşûş*, I, 332-371) yayımlamıştır. Tahmân aralarına sığındığı Benî Hâris b. Kâ'b kadınları, Esmâ, Leylâ, Lübnâ ve Ümeyme için yazdığı şiirlerinde gazel temasını işlemiş, bunlara duyduğu özlemle ayrılık acısını dile getirmiş, güzelliklerini, soyluluklarını tasvir etmiştir (a.g.e., I, 343-344, 349, 360-361). Tasvirlerinde deve, hız sembolü deve kuşu ve bağirtlak kuşu, güzellik sembolü ak ceylan ve yaban sığırı gibi çöl unsurlarını, kılıç, mızrak, ok vb. savaş aletlerini, bulut, yağmur, yıldız gibi doğa öğelerini zikretmiştir. Ayrıca Mevzûn b. Umeyr, Hânî b. Umeyr ve Hânî b. Şibl ile karşılıklı hicviyeleri (a.g.e., I, 356-358), Emevîler'i, Abdülmelik b. Mervân ile oğlu Velîd'i öven kasideleri vardır (a.g.e., I, 347-348, 350). Şiirlerinde güler yüzle ikramda bulunma (a.g.e., I, 342), komşusunu koruma, ona ihanet etmeme (a.g.e., I, 347), tükenmez hırs (tül-i emel) peşinde koşan serkeş nefsi kınama (a.g.e., I, 351), karanlık kabir korkusu ve kabir tasvirleri de yer almaktadır (*Divân*, s. 82-83; Abdülmuîn el-Mellûhî, II, 466). Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*'ında birçok yerin ve coğrafi mekânın açıklamasında Tahmân'ın şiirlerini kanıt olarak kullanmış, aynı şekilde *Lisânü'l-'Arab*'da, *Şihâh-ı Cevherî*'de ve *Tehzîbü'l-luğa*'da Tahmân'ın şiirleri şahid olarak zikredilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tahmân b. Amr, *Divân* (nşr. M. Cebbâr el-Muaybid), Bağdat 1968, tür.yer.; Ebû Abdullah ibnû'l-Cerrâh, *Men İsmühü 'Amr mine's-şu'arâ'* (nşr. Abdülazîz b. Nâsir el-Mâni'), Kahire 1412/1991, s. 24; Ebû Ali el-Kâfî, *el-Emâlî* (nşr. M. Abdülcevâd el-Asmaî), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye), I, 197; Merzûbânî, *Mu'cemü's-şu'arâ'* (nşr. F. Krenkow), Kahire 1402/1982, s. 300;

Bekrî, *Mu'cem*, II, 673; a.mlf., *Simtû'l-le'âlî fi şerhi Emâlî'l-Kâfî* (nşr. Abdülazîz el-Meymenî), Beyrut 1984, s. 473; Zemaşşerî, *el-Müstakşâ fi emşâlî'l-'Arab*, Beyrut 1407/1987, II, 269-270; İbn Münkiz, *Kitâbü'l-Menâzil ve'd-diyâr* (nşr. Mustafa Hicâzî), Kahire 1968, s. 123-124, 233; Ebû Gâlib İbn Meymûn, *Muntehe'f-taleb* (nşr. M. Nebîl Turayfî), Beyrut 2000, II, 463-464, 465; III, 276-281; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (nşr. F. Wüstenfeld), Leipzig 1870, I, 160, 319, 545, 926; II, 450, 455, 585, 586; III, 29, 205, 248, 389, 446, 638; Sadreddin el-Basrî, *el-Hamâsetü'l-Başriyye* (nşr. Muhtârüddin Ahmed), Beyrut 1403/1983, I, 106-107; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye), IV, 303; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Şerhu ebyâti Muğni'l-lebib* (nşr. Abdülazîz Rebâh – Ahmed Yûsuf Dekkâk), Dimaşk 1393/1973, V, 40; W. Wright, *Opuscula Arabica*, Leiden 1859, s. 79-89; a.mlf., *Cürzetü'l-hâtib ve tuhfetü'l-tâlib*, Leiden 1852, s. 75-93; C. Brockelmann, *Târîhu'l-edebî'l-'Arabî* (trc. Abdülhalîm en-Neccâr), Kahire 1959, I, 247-248; Zirikî, *el-A'âm* (Fethullah), III, 233; Hüseyn Atvân, *eş-Şu'arâ'ü's-Şa'âlik fi'l-'asri'l-İslâmî*, Beyrut 1407/1987, s. 85, 97-98, 105-106; Abdülmuîn el-Mellûhî, *Eş'ârü'l-lüşûş ve ahbârühüm*, Beyrut 1993, II, 451-474; M. Nebîl Turayfî, *Divânü'l-lüşûş*, Beyrut 1425/2004, I, 332-371; F. Krenkow, "Tehmân", *İA*, XII/1, s. 122-123.

İSMAIL DURMUŞ

TAKVİM HÂNE

(تقويمخانه)

Takvîm-i Vekâyi'in hazırlanması ve basımı için kurulan idare.

Osmanlı Devleti'nde ilk resmî gazete olan *Takvîm-i Vekâyi'*in 1831'de neşri başlanmasıyla oluşturulan idareye bu ad verilmiştir. İbrahim Müteferrika Matbaası'nın *Vankulu Lugatı*'yla başlayan ve on altı yıl süren basım faaliyetleri Müteferrika'nın vefatıyla sekteye uğradı, daha sonraki teşebbüsler de düzenli bir şekilde dönüşemedi. Osmanlı matbaacılığı için II. Mahmud dönemi yeni bir devrin başlangıcı oldu. Devletin mülkî vukuatı, iç ve dış haberlerin bütün müslüman tebaa ve reâyâ tarafından bilinmesi, yani II. Mahmud'un reform hareketleri çerçevesinde iç ve dış kamuoyunu bilgilendirme ve yönlendirme amaçları doğrultusunda resmî bir gazete olarak *Takvîm-i Vekâyi'* yayımlandı. Türkçe'nin yanı sıra Rumca, Ermenice ve Fransızca gibi dillere tercüme edilerek çıkarılması düşünülen *Takvîm-i Vekâyi'*in basımı için dönemin faal matbaaları olan Mühendishâne Matbaası ile Üsküdar Matbaası'nın ihtiyacı karşılayamayacağı görüldüğü yeni bir matbaa kurulması yoluna gidildi. Bu amaçla Takvimhâne/Takvîm-i Vekâyi'hâne-i Âmiri/Takvîm-i Vekâyi'hâne Nezâreti adıyla yeni bir idare oluşturuldu.

Takvimhâne, Vak'anüvis Esad Efendi'nin nezaretinde 1831 yılında faaliyete geçti, birkaç ay sonra da Masârifat Nâzırı İbrâhim Sâib Efendi'nin uhdesindeki eski matbaa Tabhâne-i Âmire, Takvimhâne-i Âmire Nezâreti'ne bağlandı.

Osmanlı matbaacılığının yeni bir dönemini oluşturan Takvimhâne-i Âmire devletin kendi ihtiyacına yönelik olarak binası, personeli, makine ve araç gereciyle kurduğu ilk matbaa idi. Bu matbaada haftalık yayımlanan *Takvîm-i Vekâyi'* yanında kitap ve diğer matbuatın basımı da yapıldı. Takvimhâne hem bir matbaa hem de haber ve yazıların toplandığı, tashih ve tercüme edildiği, neticede gazetenin hazırlandığı yazı işleri dairesiydi. *Takvîm-i Vekâyi'*in basımı için yeni bir matbaa kurulması söz konusu olunca, İstanbul'da Serasker Kapısı civarında eski Tabhâne-i Âmire'nin yanındaki Kapıcıbaşı Mûsâ Ağa'nın konağı satın alınarak Takvimhâne-i Âmire adıyla basımevi haline getirildi. Matbaa için gereken baskı makineleri ve diğer araç gereç İzmir'de *Courrier de Symrne* gazetesini çıkaran Alexandre Blacque'tan satın alınıp Mansûre Hazinesi'nin malı olarak Takvimhâne'ye demirbaş kaydedildi.

İki katlı ahşap bir bina olan Takvimhâne'nin üst katında padişaha ayrılmış büyük bir oda, nâzır, tercümanlar ve diğer memurlara ait odalar, kâtip ve tertip odasıyla bir hamam yer almakta, alt katta Fransızca *Takvîm-i Vekâyi'* personeline mahsus oda bulunmaktaydı. İhtiyaca cevap veremeyen Takvimhâne binası daha sonra kısmî bir tamirat gördüyse de yeterli olmadı. Bunun üzerine matbaa, Topkapı Sarayı'nda eski maliye dairesinin arkasında "kavâim-i nakdiyye" basımı için yapılan, fakat kavâim-i nakdiyyenin kaldırılmasıyla terk edilen ve tam teşekküllü bir matbaa haline getirilen fabrika binasına taşındı. İdaresi de Nisan 1863'te Maarif Nezâreti'ne geçti. Eski matbaa binası mektep olarak kullanılmak üzere yine Maarif Nezâreti'ne bırakıldı. Takvimhâne tesis edildiğinde idaresi *Takvîm-i Vekâyi'*hâne-i Âmire nâzırı unvanıyla Mekke-i Mükerrime mâzullerinden Vak'anüvis Sahaflar Şeyhizâde Mehmed Esad Efendi'ye verilmişti. Vak'anüvislik memuriyeti de ilâve edilen ve divan mansıplarından olan *Takvîm-i Vekâyi'* Nezâreti "rütbe-i sâlise" derecesindeydi.

Takvimhâne Nezâreti teknik donanım, personel ve bina olarak iki ayrı matbaanın idarî mânada birleşmesini ifade etmekteydi. Takvimhâne-i Âmire nâzırı unvanını taşıyan bu iki matbaanın yöne-

ticisi, özellikle Tabhâne-i Âmire'yle ilgili meseleler söz konusu olunca Tabhâne-i Âmire nâzırı olarak da anılmaktaydı. *Takvîm-i Vekâyi'*, aynı zamanda bir resmî tarih yazım alanı olarak düşünüldüğünden resmî tarih yazıcısının unvanı olan vak'anüvislik de Takvimhâne-i Âmire nâzırına verildi, nâzırlar da genellikle vak'anüvislerden tayin edildi. 1855 yılına kadar görev yapan vak'anüvislerin aynı zamanda Takvimhâne nâzırı tayin edilmesi usulü Takvimhâne Nâzırı Nâil Bey'in vefatıyla son buldu, bu tarihten itibaren vak'anüvislik görevi Takvimhâne-i Âmire Nezâreti'nden ayrıldı. İdaresi Mansûre Hazinesi'ne bağlı olan Takvimhâne Nezâreti, Maliye Nezâreti teşkil edildiği zaman buraya bağlandı. Takvimhâne nâzırının görevi *Takvîm-i Vekâyi'*de yer alacak devletin icraatını, haberleri, tercümeleri usulüne uygun biçimde hazır duruma getirmek ve matbaanın diğer işlerine nezaret etmektir. Gazetede yer alacak idarî ve askerî haber özetlerini yayıma hazırlayan nâzır, gazete müsveddelerini basılmadan önce sadâret kanalıyla padişaha arz etmekle de yükümlüydü. Yazı ve üslûbunun güzel olması, devlet tecrübesine sahip bulunması nâzır olacak kişilerde aranılan özelliklerdendi. Takvimhâne nâzırlarının görev süresi genellikle kısa oldu. Kasım 1831'de ilk nâzır olarak tayin edilen Esad Efendi'nin yanı sıra Seyyid Nazif (vekâleten), Nûman Mâhir Efendi, Âtîf Bey, Mehmed Şâkir Recâi Efendi, Saffet Mehmed Esad Efendi, Mustafa Sâmi, Âkîfpaşazâde Nâil Mehmed Bey, Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi, Said Mehmed Bey, Lebîb Efendi, Takvimhâne nâzırlığında bulundular. Nâil Bey'in ölümünden sonra vak'anüvislik görevi Takvimhâne Nezâreti'nden ayrıldığı gibi nâzırın yetkisinde olan malî işler de Takvimhâne'de memur rûznâmçesi tarafından yürütülmeye başlanmıştır.

Zamanla *Takvîm-i Vekâyi'*in düzenli olarak çıkarılmaması ve gazetede eski haberlerin yer alması eleştiri konusu olunca Takvimhâne'de köklü değişiklikler yapıldı. 1862'de Takvimhâne Nezâreti ilga edilerek gazeteciliğin ve matbuatın maliye değil bir maarif işi olduğu düşüncesiyle *Takvîm-i Vekâyi'* ve kitap basımı işleri Maarif Nezâreti'ne devredildi. 2 Şubat 1862 tarihli bir irade ile Maarif Nezâreti'ne bağlanan Matbuat Müdürlüğü kuruldu, matbuat müdürü *Takvîm-i Vekâyi'*in düzenli çıkmasını ve Matbaa-i Âmire'nin düzenli çalışmasını sağlamakla görevlendirildi. O sırada Takvimhâne nâzırı olan Lebîb Efendi emekliye sevk edilerek *Tak-*

vîm-i Vekâyi' muharrirliği yapan Ahmed Lutfi Efendi matbuat müdürlüğü görevine getirildi. Birkaç ay sonra matbuat müdürlüğünün ilga edilmesi üzerine Ahmed Lutfi Efendi de emekliye sevk edildi. Takvimhâne'de haber yazıcıları, mütercimler, muharrirler, musahhih, mukabeleci, kâtip, ilmühaberci, mîrî sahafî gibi görevlilerin yanında mürettip, ressam (hakkâk), dağıtımçı, çark işçileri, sikkeci, dökümcü, topçu, huruf ustaları gibi teknik personel de görev yapıyordu. Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar yaklaşık doksan bir yıllık bir yayım hayatı bulunan *Takvîm-i Vekâyi'*in yayımına iki defa ara verildi.

Takvimhâne Nezâreti adı altında birleştirilen Takvimhâne-i Âmire ve Tabhâne-i Âmire matbaalarında farklı baskı faaliyetleri de gerçekleştirildi. Genel olarak Takvimhâne-i Âmire'de *Takvîm-i Vekâyi'* ve kitap basımının dışında Tanzimat'tan sonra Osmanlı bürokrasisinde kullanılmaya başlanılan ve "evrâk-ı sahîha" denilen matbu evrak türleriyle birlikte nizamnâmelerden el ilânlarına kadar çeşitli malzemeler basıldı. Kitap basılan Tabhâne-i Âmire'nin Takvimhâne'ye bağlanmasından sonra talebelerin ihtiyacı olan kitapların da bu matbaada basılabilmesi amacıyla isteyenlere Tabhâne-i Âmire'de kitap bastırma hakkı tanındı. Matbaacılık ve yayımcılığın gelişmesi ve yayılmasıyla birlikte kitap basım ve satışında gelişmeler oldu.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MAD, nr. 8257; Lutfî, *Tarih* (haz. Yücel Demirel – Tamer Erdoğan), İstanbul 1999, II-III, 651; VI-VII-VIII, 1025, 1066, 1134, 1229, 1261; Orhan Koloğlu, *Takvîm-i Vekâyi: Türk Basınında 150 Yıl: 1831-1981*, Ankara, ts. (Çağdaş Gazeteciler Derneği), s. 23; Nesimi Yazıcı, *Takvîm-i Vekâyi: Belgeler*, Ankara 1983, s. 19, 66, 67; Kemal Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne, Mühendishâne Matbaası ve Kütüphânesi: 1776-1826*, İstanbul 1995, s. 136, 140, 145; Hidayet Nuhoğlu, "Osmanlı Matbaacılığı", *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, XIV, 928; Orlin Sabev, *İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni: 1726-1746*, İstanbul 2006, s. 325; J. E. de Kay, *1831-1832 Türkiye'sinden Görünümler* (trc. Serpil Atamaz Hazar), Ankara 2009, s. 301; Güldane Çolak, *Osmanlı Matbaacılığında Takvimhâne-i Âmire'nin Yeri ve Önemi* (yüksek lisans tezi, 2011), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Necdet Öz, *Tabhâne ile Takvimhânenin Birleşmesi ve Basılan Eserler* (yüksek lisans tezi, 2012), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 12, 19; *Takvîm-i Vekâyi'*, sy. 2, 17, İstanbul 1247; sy. 75 (1249); sy. 158 (1253); Cengiz Orhonlu, "Türkçe Yayımlanan İlk Gazete: Takvim-i Vekâyi", *BTTD*, I/6 (1968), s. 35-39; Ziya Yılmaz, "Esad Efendi, Sahaflar Şeyhizâde", *DİA*, XI, 341, 342.

